

«Դրոն հոն ալ չգտնելով Անդրանիկին, կը շարունակէ իր հետապնդումը»: (էջ 552)

«Անգլիացիները սպառնալիքով ուզեցին վհատեցնել զանգեղորցիներուն»: (էջ 568)

«ՍՈՂՈՄՈՆ ԹԵՀԼԻՐԵԱՆԸ սպաննեց Թալեաթ փաշային»: (էջ 636)

Արդեօք մասնաւոր ընտանիքի՞ մը կը պատկանին «ընդունի», «ներկայացնել», «գտնել», «վհատեցնել», եւ «սպաննել» ներգործական բայերը, որ Զէլէպեան նախընտրեց անոնց պատկանող առարկաները (ուղիղ խնդիր) տրական հոլովով տալ:

Յուշագրական

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

ՍԻՐԱԾ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՄ ՎԱՀԷ ՎԱՀԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Յուզումով, սիրով եւ յարգանքով կ'ոգեկոչեմ անթառամ յիշատակը մեր ազգին տաղանդաւոր նուիրեալներէն Վահէ-Վահեանին՝ իր անցումին առիթով:

Այս պահուն, կը վերյիշեմ մեր առաջին հանդիպումը 1946ին Երուսաղէմ, երբ յաջորդական երկու օրերու ընթացքին նախ ծանօթացայ իր գործին եւ ապա՝ անձին: Գեղարուեստասիրաց Միութեան կողմէ հրաւիրուած էր տալու իր հայրենական տպաւորութիւնները՝ Երեսնի մէջ կայացած Սովետահայ գրողներու երկրորդ համագումարէն իր վերադարձի ֆամրուն վրայ: Ինձի վիճակուեցաւ մեր Ատենապետին խօսելիք բացման խօսքին պատրաստութիւնը եւ տրուեցաւ Վահէ Վահեանի անդրանիկ տաղարանին՝ Արեւ-Անձրեւին մէկ օրինակը: Այն օրերուն, երիտասարդական խանդէ տարուած՝ չէինք գիտեր «չեմ կրնար» ըսել: Գիրքը տարի տուն եւ մէկ շունչով կարդացի: Հոն տրուածը՝ իմ հոգիին շատ մօտիկ, հարազատ աշխարհ մըն էր, որ զիս տարօրէն յուզեց եւ համակեց: Հոն գտայ գերզգայուն հոգի մը, որ իր սրտին երգին հետ կ'երգէր նաեւ՝ իմ եւ իմ սերունդիս տղոց ապրումները՝ ֆաղցրաթախիծ եւ ֆնֆուշ ֆնարականութեամբ, ինքնատիպ

գեղեցիկ պատկերներով եւ խնամքով յղկուած լեզուով մը: Ընթերցումէս կրած խանդավառ տպաւորութեան տակ գրեցի խօսք մը՝ որ հիացական բոթովանքն էր անակնկալ գեղեցկութենէ մը շլացած երիտասարդի մը: Յաջորդ օրը, հաւաքոյթին սկիզբը Վահէ Վահեան, համբերութեամբ ունկնդրեց բացման խօսքը եւ իր նիւթին անցնելէ առաջ յայտնեց թէ իր բարեկամները իրենց սիրալիր արտայայտութիւններով, միշտ այսպէս զինք կը դնէին բարոյական ֆաղցր այլ սակայն ծանր պարտաւորութիւններու տակ: Այդ պահէն սկսաւ հոգիէ հոգի եւ միտքէ միտք՝ մեր բարեկամութիւնը եւ անցեալ յիսուն տարիներուն ընթացքին, Վահէ Վահեանին մէջ եւ տեսայ խոնարհամիտ եւ պարկեշտ, բարի, տաք սիրտ, անկեղծ եւ ազնուական հոգիով հայ մարդը եւ մտաւորականը: Մօտէն հետեւած եմ իր ստեղծագործական նիւթերուն եւ քեզուն վաստակին, կրթական երախտաշատ գործունէութեան, հրապարակագրութեան եւ հրապարակաստութեան եւ տարիներու հետ շատցած է հիացումս եւ համակրանքս իր հոյակապ նուիրումին հանդէպ:

Մեր հասարակական եւ մշակութային կեանքին մէջ, կը հանդիպինք զօրաւոր

խառնումով եւ տաղանդով օժտուածներու, որոնց կեանքը, սակայն, յաճախ ժխտումն է իրենց ստեղծումներուն մէջ արտայայտուած գեղեցկութիւններուն եւ վսեմ գաղափարներուն, զգացումներուն ու իտեալներուն: Իրենց գործին հանդէպ մեր զգացած սքանչացումը կը չփանայ՝ մեր կրած հիասթափութեան մէջ: Կան նաեւ համակրելի, խանդավառ հոգիներ ալ, որոնք ոգի ի բոլին կը ճգնին, բայց որովհետեւ իրենց ստեղծելու կարողութիւնը չէ պաշտպանուած վաւերական տաղանդով չեն յաջողիր երկնել գործ մը՝ որ դիմանայ ժամանակին հարուածներուն: Հագուագիտ են անոնք, որոնց անձնաւորութիւնը եւ տաղանդը, կեանքն ու գործը, իրարմով ներդաշնակ ամբողջութիւն մը կազմեն: Վահէ Վահեանը՝ այդպիսի հագուադէպ երեւոյթ էր մեր հայ իրականութեան մէջ: Ճշմարիտ արուեստագետի իր խառնումովն եւ տաղանդին կը միանային իր կոչումին բարձրագոյն գիտակցութիւնը, իր ամրակոտ հաւատքը հայ ժողովուրդի հոգեկան ոյժին եւ մշակութային առաքելութեան հանդէպ, գիտնականի յստակատեսութիւնը, ուժեղ կամքը եւ կեդրոնացումը եւ եռանդը: Կրթական մշակի, բանաստեղծի, խմբագրի, քննադատի, հրապարակախօսի աւելի քան վաթսուն տարիներուն վրայ տարածուած իր նուիրումն ու վաստակը, խորունկ պատկառանք կ'ազդեն: Սովորական մարդու համար, այդ ասպարէզներէն ոեւէ մին առանձին՝ ամբողջ կեանք մը կրնար լեցնել, բայց ողբացեալ բարեկամս, սովորական մարդ չէր եւ այս գործունէութիւնները ասպարէզներ էին իրեն համար, այլ կոչում եւ հոգու նուիրական պարտք: Ներքին շատ զօրաւոր ազդմունքներէ թելադրուած ան դիմաւորեց իր պարտականութիւնները անշեղ վնասակարութեամբ եւ հայ մշակոյթի պահպանումին եւ պաշտպանումի պայքարին մէջ՝ ան միշտ

կեցաւ առաջին գիծին վրայ:

Պարտականութիւններու այս շարքին մէջ իր սիրտին ամենամօտիկը ուսուցչութիւնն էր ապահովարար: Օտար վարժարանի մը մէջ ուսողութեան եւ քնագիտութեան դասատուի կարեւորեւ փորձառութենէն ետք, ան ամբողջովին նուիրուեցաւ հայերէն լեզուի եւ հայ գրականութեան ուսուցումին եւ որպէս խղճամիտ, ծանրաշուք, ներշնչող ուսուցիչ՝ ան յաջողեցաւ հայ գրականութիւնը սիրող եւ պաշտող ուսանողներու սերունդներ հասցնել Անթիլիասի դպրեվանքին, Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան, Պէյրութի Դարուհի Յակոբեան, Յովակիմեան-Մանուկեան վարժարաններուն եւ Երուսաղէմի Հիւսիսեան հայագիտական հիմնարկին մէջ: Իր բարեբար ազդեցութիւնը անցաւ դպրոցական սահմաններէն անդին եւ թափանցեց Պէյրութի գրական շրջանակներէն ներս, ուր երիտասարդ գրողներ վայելեցին բարիքները իր լայն հմտութեան, գրական գեղագիտական ճաշակին եւ մեծ գրչեղօր մը հոգածութեան:

Ուսուցչական այս աշխատանքին առ ընթեր եւ իբր քնական զարգացումը ատոր՝ Վահէ Վահեան, վաթսուն տարի ամբողջ, որպէս լրջախոհ եւ ներշնչող հրապարակախօս՝ տիրական ազդեցութիւն մը ունեցաւ մեր ազգային հասարակական կեանքին մէջ: Գնաց հոն, ուր որ կանչուեցաւ եւ խօսեցաւ ի շահ հայութեան բարիքին, մեր մայր հայրենիքին, եւ ի պաշտպանութիւն մեր մշակութային արժէքներուն: Կարելի չէր չտպաւորուիլ իր հաւատաւոր եւ ուղղամիտ հայու տաք, անկեղծ շնչոյն, գաղափարներու առողջութենէն, որքան եւ իր խօսքին անթերի կառուցուածքէն եւ բանաստեղծական գրաւորութենէն:

Իմ մտքիս մէջ թարմ է տակաւին վերյուշը՝ յիսուն տարի առաջ Երուսաղէմի

մէջ տուած իր հայրենական տպաւորութիւններուն: Շլացիկ քառերով ան գովքը չհիւսեց հայրենական սխրանքներու: Ոչ ալ վարդագոյն խոշորացոյցի տակ դրաւ մեր հայրենաքնակ ժողովուրդին կեանքը: Մեզի խօսեցաւ մեր հարագատներուն մասին, որոնք, աշխարհաւեր պատերազմի օրերուն, միշտ վառ պահեր էին հայրենական թոնիրները եւ անպարտելի կամփով ու յոգնիլ չգիտցող քաղուկներով լծուեր էին հայրենիքի վերաշինութեան սրբազան գործին: Այն օրերուն, երբ սփիւռահայու մը համար վտանգաւոր էր յայտարարել իր հայրենասիրութիւնը, Վահէ Վահեանի հաւատաւոր կուռ խօսքը, մեզի հայրենասիրական խանդ ներշնչեց եւ մեզի մտածել տուաւ՝ մեր հայրենիքին ծառայելու եւ գործնապէս օգտակար ըլլալու պարտականութեան մասին: Սփիւռահայութեան մէջ, մահուր, գիտակից եւ զգաստ հայրենասիրութեան զգացումին մշակումին եւ ոգեկան ուժի վերաճումին մէջ՝ մեծ եղաւ նպաստը Վահէ Վահեանի կենդանի խօսքին եւ գրիչին:

Վահէ Վահեանի իսկական կոչումը, սակայն, քանաստեղծութիւնն էր: Վահէ Վահեան, Անդրանիկ Ծառուկեան, Մուշեղ Իշխան, Նիկիւարդ, սփիւռահայ հայադրոշմ քանաստեղծութեան առաջին սպայակոյտը կազմեցին: Վահէ Վահեանի Արեւ-Անձրեւը 1933ին լոյս տեսած Պէյրութի մէջ՝ առաջին գեղարուեստական իրագործումն է, զոր կարելի է համարել շարունակութիւնը Ապրիլեան Սերունդի գրականութեան, եւ սկիզբը՝ սփիւռահայութեան բերթողութեան: Դժուարահան եւ դժուարածին այս բերթողը, այնուհետեւ մեր գրականութեան գանձարանին նուիրեց չորս տաղարաններ եւս - *Ոսկի Կամուրջը* 1946ին, որ նոյն անունով լոյս տեսաւ 1958ին Նրեւան, որ հաւաքածոյ մըն է բերթուածներու, յուշերու եւ գրադատական էջերու: Մատեան Սիրոյ

եւ Մորմոքի տաղարանը 1968 Պէյրութ եւ 1971ին Նրեւան. իր գաւկին նուիրած Յուշարձան Վահրամիս եղբորգութիւնը 1977ին: Վերոյիշեալ տաղարաններէն կազմուած գեղատիպ Հատընտիրը 1986 եւ իր կարապի երգը՝ *Ղօղանջ եւ Մրմունջ Վերջալուսայինը* 1990ին: Ասոնք վկայութիւնն են կանխահաս մահէ հրաշքով նոդոպած, աշխարհի մը տառապանք տեսած, թիւրփին սարսափը ապրած հեղինակներուն հոգիի մը եւ պատկանած դժբախտ սերունդին եւ իր յաջորդներուն ապրումներուն եւ ներաշխարհին: Մարդկային անձնական հոգեվիճակներէն եւ հիմնական զգացումներէն մեկնելով - սէր, անյուսութիւն, թշուառութիւն, մեկնութիւն, սիրելիի մը կորուստին կսկըծանքը, հայրական վիշտ, որբութիւն, մարդուն չարիքը մարդուն դէմ - ան կը ձգտի համամարդկայինին: Ան կ'ըսէ ինք իր մասին. «Կը սիրէ կեանքը կատաղիօրէն, բայց նաեւ գուրգուրանքով, որովհետեւ կը հաւատայ մարդուն մեծութեան, դաւանած ըլլալով այդ մեծութիւնը, իր իսկ ազգին հոգիին մէջ մանաւանդ: Անգուսպ այդ սէրը իր մէջ յարատեւ տառապանք մըն է նոյն ատեն, ու տառապանք՝ հանդէպ բոլոր այն փոքրութիւններուն որ կը պղտորեն պայծառութիւնը մարդկային հոգիին, կ'այլանդակեն անոր իսկութիւնը եւ կը սեղմեն սահմանները անոր հիւլեական անհունութեան»:

Սրտարուխ այս խոստովանանքը, հարագատօրէն կ'արտայայտէ այս ներհուն, խորհրդածող քանաստեղծին կեանքի հանդէպ կեցուածքը եւ հոգեյատակը, որուն մէջ իր բարախուն հայրենասիրութիւնը տիրական ներկայութիւն մըն է եւ ներշնչումի անսպառ աղբիւր:

Քերթողական արուեստի կապակցութեամբ Վահէ Վահեանի թարգմանչական վաստակը իր բարձր որակով բացառիկ

արժեք մը ունի: Ան մեծ ձեռնհասութեամբ եւ կարելի հարազատութեամբ անգլերէն քննադիրէ 1984ին թարգմանեց իրանացի քանաստեղծ եւ փիլիսոփայ՝ Ճպրան Խալիլ Ճպրանի Մարգարէն եւ 1988ին Ռապիւտրանաթ Դակորի՝ Պարտիզայան Կիթանալի (Ջոնեթ) եւ Մրֆահաւաֆ Բերթուաճները: Իւրաքանչիւր գիրքին համար գրուած հմտալից ներածականները կը նոխացնեն թարգմանութիւններուն առթելիք իմացական վայելքը: Շահուած արդիւնքը գեղեցիկ փաստն է թարգմանչին քացառիկ տաղանդին, որքան եւ մեր Մեծաւանդին ճշգրտութեան եւ դաշնութեան: Նոյնքան ուշագրաւ իրագործում մըն է Օսգըր Ուայտի՝ Տօրեյն Կրէյի պատկերը - արձակ գործին թագմանութիւնը 1992ին:

Վահէ Վահեանի միակ գեղարուեստական արձակը՝ Յարալէզներու Հաշտութիւնն է, տպուած 1953ին: Հայրենական տպաւորութիւններ, նկարագրութիւններ, տիպարներ, խօսակցութիւններ, խորհրդածութիւններ, ներշնչումներ, իրարու վայելչօրէն ընդելուզուած՝ կ'աւետեն մեր Մայր հայրենիքի հրաշալի վերածնունդը՝ նոր եւ այլեւս մեզի հետ հաշտուած յարալէզներու միջոցաւ:

Գրական իր գործունէութեան մարզին մէջ, Անի Ամսագրին եւ հրատարակչականին երեւումը 1945ին, Պէյրութի հայ գրական կեանքին համար նախախնամական կարգադրութիւն մը եղաւ: Վահէ Վահեանի խմբագրութեամբ Անին շուտով դարձաւ գորաւոր ազդակ մը եւ մնաց զգաստութեան ծայրը Լիբանանահայ կեանքին մէջ մինչեւ 1955: Այդ շրջանին, խոստմնալից ուժեր Անի շուրջ համախմբուեցան եւ լուրջ ֆայլեր առնուեցան՝ մշակելու գրականութիւն մը որ սփիւռֆահայ կեանքը առնէր իրմէ ներս, եւ ֆաշիստներու նորերու ջանքերը: Անին, սովորական ձեւով ամսագիր մը չէր: Ան, պատուհան մը

քացաւ մեզի դրացի Արաբ ժողովուրդին գրականութեան վրայ եւ իր ակնարկը նետեց աւելի անդին՝ միջազգային գրականութեան վրայ եւ օրակարգի նիւթըրաւ գրական այժմէական կարեւոր հարցեր: Գրական-գեղարուեստական նիւթերու մասին իր գրիչէն ելած խորագննին ուսումնասիրութիւնները որոնք տասնեակ տարիներ ետքն ալ կը պահեն իրենց շահեկանութիւնը:

Անին մէջ էր որ Վահէ Վահեան կատարեց շատ շնորհակալ աշխատանք մը եւս: Ան մեզի բերաւ թարմ շունչը եւ գեղեցկութիւնները մեր հայրենի նորաստեղծ գրականութեան ու մեզի ծանօթացուց Յովհաննէս Շիրազի, Սիլվա Կապուտիկեանի, Պարոյր Սեւակի, Վահագն Դաւթեանի, Մարօ Մարգարեանի, Համօ Սահեանի, Գէորգ Էմինի, Հրաչեայ Յովհաննէսեանի եւ ընկերներուն առաջին սրտառուչ քղիւմներուն: Իրաւ գրադատի իր կոչումին խորապէս գիտակց՝ Վահէ Վահեան համակրանքով, գուրգուրանքով մօտեցաւ անոնց գործերուն եւ մեր առջեւ քացաւ անոնց պսպղուն գեղեցկութիւնները եւ երեւան հանեց անոնց բերրի տաղանդները: Ժամանակը ցոյց տուաւ որ ան չէր սխալած իր գնահատումին մէջ:

Կ'արժէ քիչ մըն ալ ծանրանալ Վահէ Վահեանի գրաքննադատին քացառիկ արժանիքներուն վրայ: 1948, մեր քննադատութեան տիտանին՝ Յակոբ Օշականին անցումով խոշոր պարապ մը գոյացաւ մեր գրականութեան մէջ: Սփիւռֆի տարածքին երեւցան գրողներ եւ խմբագիրներ, որոնք փորձեցին այդ պարապը լեցնել: Ումանց ուժերը անբաւարար եկան, ուրիշներուն պակսեցաւ լուրջ եւ զգաստ մօտեցումը. ուրիշներ, նորերու նիգերը դիմաւորեցին հեզմանքով: Եղան մաւ անոնք որոնք կիրքով, կուսակցական շիւ հաշիւներով եւ քիմախնդրութեամբ իջան հրապարակ: Վերջին ֆառաս-

նամեակին, մեր ֆննադատներու խումբէն կը գտնուի Վահէ Վահեան իր մտաւորական հաւասարակշռութեամբ եւ ազնուա- խոհութեամբ, հմտութեամբ եւ անաչա- ռութեամբ: Անի ամսագրի մէջ երեւցած եւ ապա բերֆահաւաքի Ա. (1978) Բ. (1987) եւ Գ. (1993) հատորներուն մէջ հաւաքուած գրադատականները եւ իր կազմած գիրքներուն ներածականները յստակ փաստերն են այդ յատկութիւններուն: Վահէ Վահեանի մեղուաջան աշխատանքին արգասիքն են նաեւ երկու շատ քացառիկ արժէք ներկայացնող գիրքեր: Առաջինը, Վահան Թէֆեանի Հատընտիրն է, Թէֆեան Մշակութային Միութեան կողմէ հրատարակուած, գեղեցիկ հատոր մը, Վահէ Վահեանի խորիմաստ ներածականով, քերթուածներու ընտրութեամբ եւ գեղարուեստական նուրբ ճաշակով: Երկրորդը, հայ գրականութեան հաւաքա- ծոյի Ա. Հատորը, Ալեք Մանուկեան Մշակութային հիմնարկութեան կողմէ հրատարակուած, ուր մեկտեղուած են մեր գոյգ գրականութիւններուն յաջողագոյն պատմութեան մասերը իր խստապահանջ ընտրութեամբ, ներածականով, հեղինակներու կենսագրականով եւ քա- ռարանով: Միջազգային չափանիշով քարճրորակ գործ մը - Կեդրոնական Լոնտոնի համալսարանի լեզուներու կանառին մասնագէտ պաշտօնակիցներու

հիացական հաւաստումով: Հայ ժողովուրդի գրականութեան ծանօթացման եւ ուսումնասիրութեան համար աւելի քան անհրաժեշտ այս կոթողական գործին երկրորդ հատորը եւ ատոնց զուգահեռ հայ բանաստեղծութեան երկու հատորները Վահէ Վահեան պատրաստ էր ի կատար ածելու եթէ նիւթական միջոցները տրամադրուէին: Դժբախտաբար որոշումը ուշացաւ գալով:

Խորապէս կը հաւատամ, որ այնպէս որ նուիրեալը երբ հրաժեշտ տուաւ այս կեանքին եւ խաղաղութեամբ փակեց իր աչքերը, իր հոգիին մէջ զգաց անապական այն գոհունակութիւնը որ մենաշնորհն է անոնց միայն, որոնք իրենց կեանքին իմաստը եւ արժէքը կը գտնեն իրենց կարողութիւնները եւ տաղանդը անսակարկօրէն կը քաշխեն իրենց ժողովուրդին եւ մարդկութեան ծառայութեան մէջ, ու իրենց մմաններուն, եւ անոնց կեանքը քարիքով, լոյսով, գեղեցկութիւնով կը հոխացնեն:

Վարձքը կատար, Մեսրոպ Մաշտոցի արժանաւերտի աշակերտ եւ հայ մշակոյթի անխոնջ առաքեալ՝ Վահէ Վահեանին:

Սէր եւ համբոյր իր հոգիին, յարգանք իր նուիրումին եւ փառք իր վաստակին:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ